

บทที่ 4 บริบทของพื้นที่

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เลือกชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของหน่วยจัดการต้นน้ำแม่แสะ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเขตป่าอนุรักษ์อันเป็นที่ต้นน้ำลำธารสาขาหนึ่งของน้ำแม่แตงที่ไหลลงสู่แม่น้ำปิง จำนวน 3 หมู่บ้านที่มีความหลากหลายของชาติพันธุ์ (เผ่า) ถึง 4 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ชุมชนบ้านทุ่งยั้ง ประชากรเป็นชาวเขาเผ่ามูเซอ และอีเก้อ ชุมชนบ้านห้วยหก ประชากรเป็นชาวไทยพื้นเมืองและชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง และชุมชนบ้านแม่แมมที่มีประชากรเป็นชาวไทยพื้นเมืองและชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ซึ่งถือเป็นตัวแทนของชุมชนที่ศึกษา

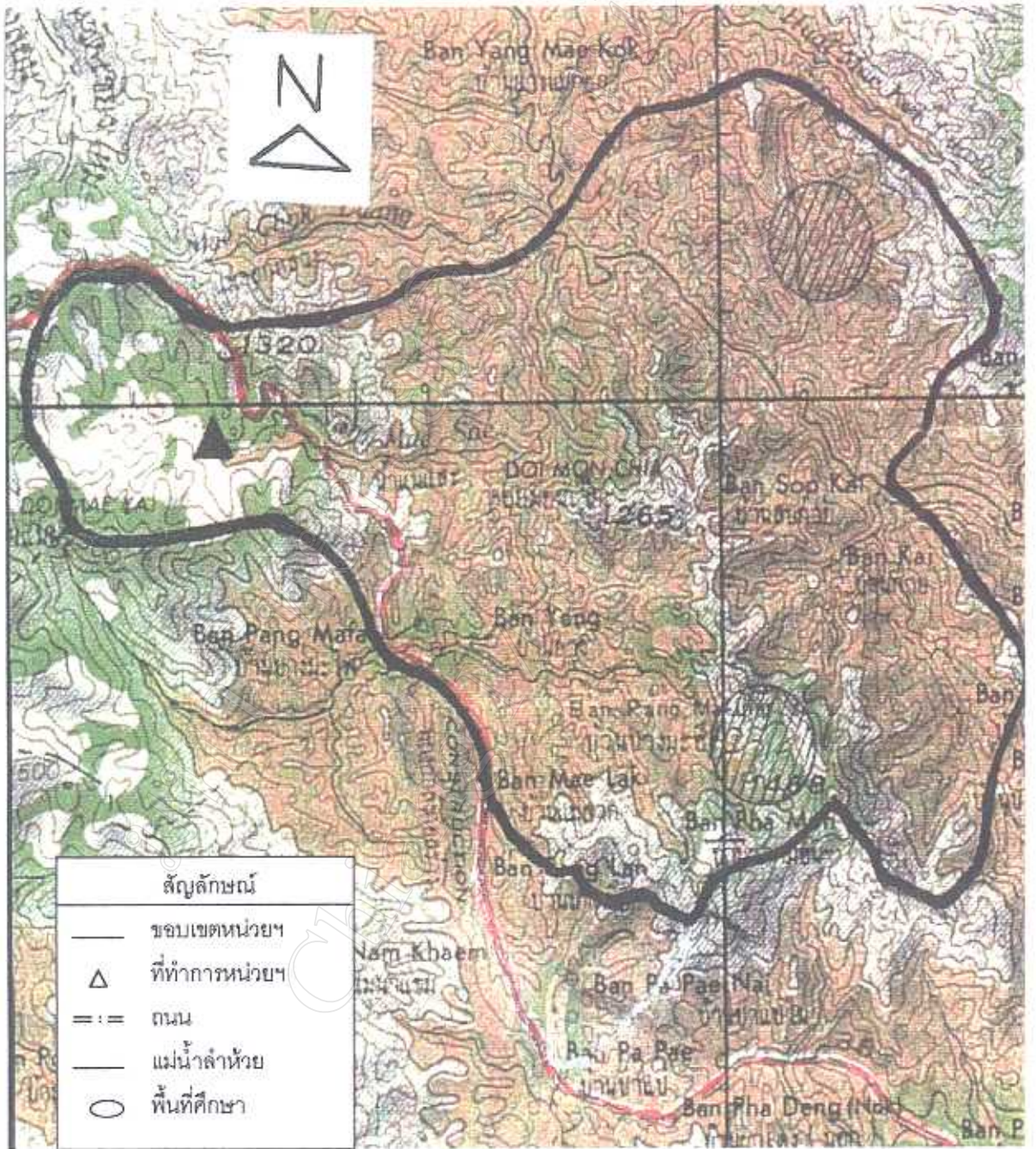
4.1 พื้นที่ศึกษาหน่วยจัดการต้นน้ำแม่แสะ

4.1.1 ประวัติความเป็นมาของหน่วยจัดการต้นน้ำแม่แสะ

ในอดีตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แสะเดิมเคยเป็นป่าต้นน้ำลำธารที่อุดมสมบูรณ์ต่อมามีชาวเขาหลายเผ่าอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ ดังจะเห็นได้จากร่องรอยหลุมฝังศพของชนเผ่าม้ง บ้านเดิมของชาวเขาเผ่าลีซอ มูเซอและกะเหรี่ยง ปัจจุบันยังมีกระจัดกระจายอยู่ในพื้นที่อีกเป็นจำนวนหลายหมู่บ้าน ซึ่งชาวเขาเหล่านี้ได้มีการบุกเบิกทำลายทรัพยากรป่าไม้โดยการทำไร่เลื่อนลอยแล้วถูกทอดทิ้งจนกลายเป็นพื้นที่ไร้รังมีลักษณะเป็นป่าหญ้าบริเวณกว้างในฤดูแล้ง หญ้าเหล่านี้จะแห้งเป็นเชื้อเพลิงเกิดไฟป่าอันเป็นปัญหาต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ และลุ่มน้ำตอนล่างกรมป่าไม้ ได้ตระหนักถึงโทษของการบุกเบิกทำลายทรัพยากรป่าไม้ดังกล่าว และเห็นว่าหากปล่อยทิ้งไว้จะทำให้เกิดปัญหารุนแรงยิ่งขึ้น จึงได้จัดตั้งหน่วยปรับปรุงต้นน้ำแม่แสะขึ้นใน ปี พ.ศ. 2513 เพื่อปรับปรุงและจัดการพื้นที่ต้นน้ำแม่แสะแห่งนี้ให้พื้นที่สภาพเป็นป่าต้นน้ำลำธารที่อุดมสมบูรณ์เอื้อประโยชน์แก่พื้นที่และชุมชนตอนล่างให้มีความยั่งยืนตลอดไป

หน่วยจัดการต้นน้ำแม่แสะ สังกัดศูนย์จัดการต้นน้ำที่ 2 ฝ่ายจัดการต้นน้ำที่ 1 ส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำ สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมป่าไม้ ตั้งชื่อตามชื่อลำห้วยแม่แสะ ซึ่งจากการสอบถามผู้อาวุโสในพื้นที่ไม่มีใครสามารถระบุได้ว่า คำว่า “แม่แสะ” มาจากไหน แต่พอที่จะสันนิษฐานได้เป็นสองทาง คือ บริเวณพื้นที่นี้มีดอกกล้วยไม้ที่ชื่อเอื้องแซมมาก และอีกทางหนึ่งก็คือสภาพของฝนที่ตกในพื้นที่พำ ๆ ทำให้พื้นที่มีลักษณะแฉะ

แผนที่หน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

แผนที่ที่ 1 แผนที่แสดงเขตรับผิดชอบหน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะ

4.1.2 ลักษณะที่ตั้ง และการคมนาคม

หน่วยจัดการต้นน้ำแม่แสะ มีพื้นที่รับผิดชอบครอบคลุม 3 ตำบล ได้แก่ ตำบล ป่าแป้ ตำบลเมืองกาย และตำบลกีดช้าง ของอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ระหว่างเส้น ลองติจูดที่ $19^{\circ} 00' - 19^{\circ} 20'$ เหนือและเส้นละติจูดที่ $98^{\circ} 35' - 98^{\circ} 50'$ ตะวันออก มีพื้นที่ รับผิดชอบทั้งหมดประมาณ 232 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 145,000 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	จด	ดอยแม่กอกน้อยและดอยทุ่งยี่วะ
ทิศใต้	จด	ดอยอุบป่า และดอยเงาะ
ทิศตะวันออก	จด	ดอยสามเหลี่ยม และดอยสันป่าเขาะ
ทิศตะวันตก	จด	เขตอำเภอป่าเย้ จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การคมนาคมจากตัวเมืองเชียงใหม่ ตามเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 107 ถึง ตามแยกตลาดแม่มาลัย อำเภอแม่แตง ระยะทางประมาณ 35 กิโลเมตร เลี้ยวซ้ายตามทาง หลวงแผ่นดินหมายเลข 1095 (แม่มาลัย - ป่าเย้) ถึงหลักกิโลเมตรที่ 55 บ้านแม่แสะ เลี้ยวซ้าย ตามถนนลูกรังเข้าไปอีกประมาณ 2.5 กิโลเมตร จะถึงที่ทำการหน่วยจัดการต้นน้ำแม่แสะ รวม ระยะทางจากตัวเมืองเชียงใหม่ถึงที่ทำการหน่วยประมาณ 92.5 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทาง ประมาณ 2 ชั่วโมง

4.1.3 ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่เป็นเขาสูงชันสลับซับซ้อน ทอดตามแนวตะวัน ออก - ตะวันตก พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของลุ่มน้ำต่าง ๆ ถึง 7 ลุ่มน้ำย่อย ได้แก่ ลุ่มน้ำห้วยแม่แสะ ลุ่มน้ำห้วยแม่จอก - ม่อนเจ็ยะ ลุ่มน้ำห้วยยาง ลุ่มน้ำ ห้วยแม่โง ลุ่มน้ำห้วยป่าเมือง ลุ่มน้ำห้วยดอกเต่า และลุ่มน้ำห้วยทุ่งยี่วะ น้ำไหลลงสู่แม่น้ำแม่แตง และแม่น้ำปิงตามลำดับ มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางอยู่ระหว่าง 600 - 1,500 เมตร

4.1.4 ลักษณะภูมิอากาศ

เนื่องจากหน่วยจัดการต้นน้ำแม่แสะ ตั้งอยู่ในหุบเขาระหว่างเทือกเขาหลาย ๆ ลูก ที่มีระดับความสูงต่างกัน ทำให้มีสภาพภูมิอากาศค่อนข้างเย็นสบายตลอดปี แต่จะหนาวมาก

ในฤดูหนาวโดยในพื้นที่บางแห่งจะพบพวกมอสต่าง ๆ ขึ้นอยู่ตามก้อนหินและเกาะตามต้นไม้ บนภูเขาสูงจะพบพวกฝอยลมเกาะตามต้นไม้ ฤดูกาลต่าง ๆ แบ่งออกได้เป็น 3 ฤดู คือ

1. ฤดูหนาว เริ่มจากกลางเดือนตุลาคม ถึง กลางเดือนกุมภาพันธ์ สภาพภูมิอากาศจะหนาวเย็น เนื่องจากได้รับลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือพัดผ่านมาจากตอนใต้ของไซบีเรีย ในตอนกลางวันอุณหภูมิประมาณ 20 - 25 องศาเซลเซียส ส่วนตอนกลางคืนอุณหภูมิประมาณ 4 - 8 องศาเซลเซียส แต่บางวันอุณหภูมิอาจต่ำประมาณ 1 - 2 องศาเซลเซียส

2. ฤดูร้อน เริ่มประมาณกลางเดือนกุมภาพันธ์ ถึง กลางเดือนพฤษภาคม แต่สภาพภูมิอากาศไม่ร้อนจัด อุณหภูมิสูงสุดประมาณ 28 - 32 องศาเซลเซียสในตอนกลางวัน

3. ฤดูฝน เริ่มประมาณกลางเดือนพฤษภาคม ถึง กลางเดือนตุลาคม จะมีฝนตกชุกเนื่องจากได้รับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดผ่าน ลมนี้จะนำความชุ่มชื้นจากมหาสมุทรอินเดียเป็นฝนมาตกในพื้นที่และมีน้ำไหลตลอดปีปริมาณน้ำฝนทั้งปีอยู่ระหว่าง 1,500 - 1,800 มิลลิเมตร บริเวณที่มีฝนตกชุกได้แก่บริเวณที่มีสภาพป่าเป็นป่าดิบชื้นซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงชันและสลับซับซ้อน

4.2 สภาพของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ศึกษา

พื้นที่ในความรับผิดชอบหน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะและอำเภอมแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ มีทรัพยากรธรรมชาติมากมาย แต่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาเป็นการเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติ 3 ประเภท อันได้แก่ ทรัพยากรดิน ทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรป่าไม้ เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนในพื้นที่ ทรัพยากรดินจะทำหน้าที่เป็นสื่อกลางเชื่อมโยงระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตในระบบธรรมชาติ โดยดินจะเป็นที่เก็บอินทรีย์วัตถุ แร่ธาตุอาหารที่จำเป็นแก่พืช ทรัพยากรน้ำเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย มีประโยชน์มากมาย เช่น ใช้ในการอุปโภค บริโภค การเกษตร การอุตสาหกรรม การคมนาคม เป็นต้น ทรัพยากรป่าไม้ให้ประโยชน์กับมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างมากมาย ประโยชน์ทางตรงของป่าไม้ได้แก่ เนื้อไม้ใช้ในการก่อสร้างที่อยู่อาศัยใช้ทำเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้ม ใช้เป็นอาหาร เช่น หน่อไม้ เห็ด มัน และยังใช้เป็นยารักษาโรคได้ด้วย ประโยชน์ทางอ้อมของป่าไม้ ได้แก่ ช่วยทำให้ฝนตกเพิ่มขึ้น และทำให้มีความชุ่มชื้นในอากาศสม่ำเสมอ รากไม้ที่ชอนไชไปในดินช่วยพรวนดินพร้อมอากาศให้แก่ดิน ใบไม้ช่วยบดบังแสงแดดไม่ให้เผาหน้าดินช่วยเก็บกักน้ำไว้ในดิน ใบไม้แห้งที่ร่วงหล่นทับถมจะค่อยๆ ถูกย่อยสลายเป็นปุ๋ยธรรมชาติเป็นหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูกพืช

4.2.1 ทรัพยากรดิน เนื่องจากภูมิประเทศพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นภูเขา สภาพของดินกว่า 80 % จึงจัดอยู่ในดินที่เป็นภูเขา (Slope Complex : SC) หรือมีความลาดชันมากกว่า 35 % ซึ่งเกิดจากการสลายตัวของหินที่ทับถมกัน ลักษณะดินที่เนื้อดินลึกอยู่ระหว่าง 50 – 100 เซนติเมตร มีสภาพการระบายน้ำปานกลางถึงดี แนวโน้มการพังทลายอยู่ในระดับปานกลาง เนื้อดินค่อนข้างละเอียดดินมีสีน้ำตาลปนแดง ความอุดมสมบูรณ์ของดินอยู่ในเกณฑ์ต่ำ จึงไม่เหมาะแก่การกสิกรรมแต่เหมาะสำหรับการปลูกพืชไร่ และไม่ผลอื่น ๆ ส่วนบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำหรือที่ราบขั้นบันไดระดับต่าง ๆ ดินจะเกิดจากการทับถมของตะกอนที่แม่น้ำพัดพามาซึ่งมักจะเป็นดินเหนียว

4.2.2 ทรัพยากรน้ำ พื้นที่มีลักษณะเป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อน และมีความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้มานานาพันธุ์จึงเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ระบบทางน้ำที่พบในพื้นที่ศึกษาวิจัยส่วนใหญ่จะเป็นแบบ Dendritic Drainage Pattern ซึ่งรูปแบบของทางน้ำจะมีลักษณะคล้ายกิ่งไม้แตกแขนงออกไปทุกทิศทาง และเป็นพื้นที่ต้นน้ำในระดับต้น ๆ ของแม่น้ำแดงที่ไหลลงสู่แม่น้ำปิง ซึ่งชุมชนในพื้นที่จะใช้ น้ำจากลำห้วยที่เป็นต้นน้ำต่าง ๆ ในการอุปโภคบริโภค ตลอดจนใช้ในการทำการเกษตรกรรม แหล่งต้นน้ำที่สำคัญได้แก่

1. ห้วยแม่สะละ	พื้นที่	40.93 ตารางกิโลเมตร
2. ห้วยแม่จอก – ม่อนเจียะ	พื้นที่	28.30 ตารางกิโลเมตร
3. ห้วยดอกเต่า	พื้นที่	22.23 ตารางกิโลเมตร
4. ห้วยทุ่งยี่วะ	พื้นที่	44.47 ตารางกิโลเมตร
5. ห้วยยาง	พื้นที่	24.25 ตารางกิโลเมตร
6. ห้วยแม่โง	พื้นที่	29.37 ตารางกิโลเมตร
7. ห้วยป่าเมือง	พื้นที่	42.25 ตารางกิโลเมตร

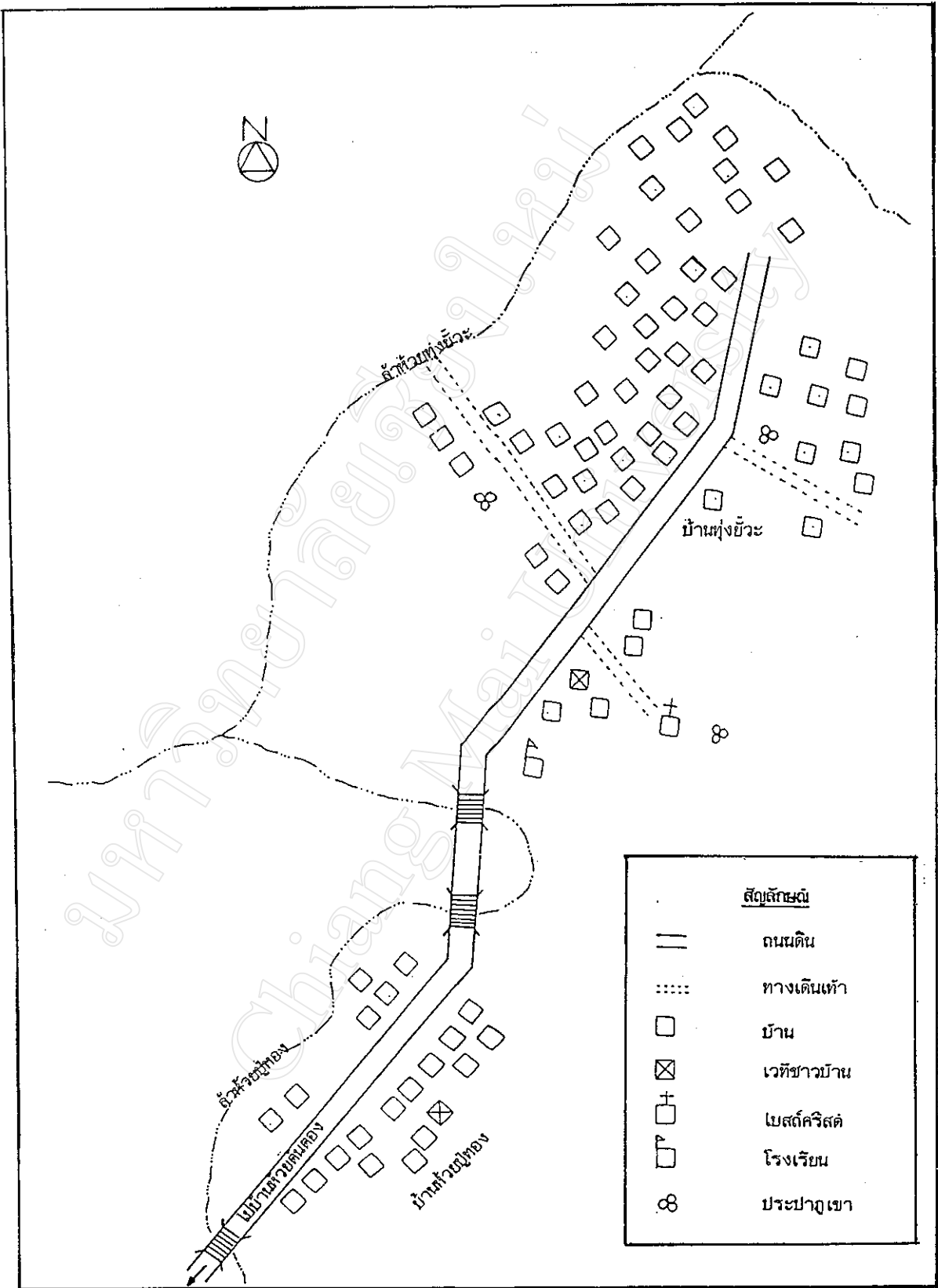
4.2.3 ทรัพยากรป่าไม้ พื้นที่ในความรับผิดชอบหน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะละ อยู่ในระดับความสูงระหว่าง 600 – 1,500 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง สภาพป่าจึงประกอบด้วยป่าไม้ชนิดต่าง ๆ คือ

ก. ป่าดิบเขา (Hill Evergreen Forest) พบที่ระดับความสูง 1,000 เมตรขึ้นไป ในพื้นที่มีพรรณไม้ขึ้นอยู่หนาแน่น เรือนยอดเบียดชิดกัน มีความสูงประมาณ 20 – 30 เมตร พืชพรรณแก่งแย่งกันรับแสง ลำต้นจึงสูงชะลูด เรือนยอดเป็นพุ่มใหญ่ มีกิ่งก้านสาขามาก โคนต้นปราศจากพุ่มพอน และถูกปกคลุมด้วยไลเคนส์ มอส เฟิร์นชนิดต่าง ๆ กิ่งก้านคราคร่ำไปด้วยพืชเกาะอาศัย ได้แก่ กัลล้วยไม้ เฟิร์น พลุช้าง เครือออน และพืชสกุลกุหลาบดอย

พืชชนิดที่เป็นพืชหลักเป็นไม้เรือนยอดสูง ได้แก่ พืชวงศ์ไม้ก่อกชนิดต่างๆ อาทิเช่น ก่อเด็ดย ก่อแป้น ก่อขี้หนู ก่อแดง วงศ์ไม้หอม อาทิเช่น เทพธำโร ไม้หนี่ พืชที่มีการกระจาย มาจากเทือกเขาหิมาลัย และจีนตอนใต้ อาทิเช่น นางพญาเสือโคร่ง กำลั่งเสือโคร่ง ไก่แดง ยมหอม สกุลหว่าเขา และไม้ก่วมเขา นอกจากนี้ยังมีไม้ที่พบมากอีกหลายชนิด อาทิเช่น จำปีป่า พญาไม้ มะขามป้อมแดง ทะโล้ ฮ้อยจัน สารภีดอย ไม้พื้นล่าง ประกอบด้วยไม้ล้มลุกที่สูงน้อยกว่า 1 เมตร และไม้พุ่มที่สูงระหว่าง 1 - 3 เมตร ไม้พุ่มประกอบด้วย เมียงดอย กระจับนก สกุลไม้พลอง ไม้ล้มลุกประกอบด้วยผักปลาบ สกุลผักไผ่น้ำ สกุลตีนตุ๊กแก กูดตัน ดอยปุย ดาวเรือง หญ้าดอกขาว เทียนดอย เทียนนางยาว และตามร่องห้วยมักมีกล้วยป่าขึ้น อยู่เป็นกลุ่ม ๆ

ข. ป่าสนเขา (Coniferous Forest) ป่าชนิดนี้จะพบตามสันเขา หรือ เนินเขาที่มีระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางตั้งแต่ 700 - 1,000 เมตร พรรณไม้ที่เป็น ไม้หลัก คือ สนสองใบ และสนสามใบ ไม้พื้นล่าง เป็นไม้พุ่มเล็ก ๆ และมีหญ้าชนิดต่าง ๆ ค่อนข้าง สูง ดินเป็นกรวด ทราย และดินลูกรังหากไม่มีไม้ปกคลุมดินจะถูกกัดชะพังทลายได้เร็วและรุนแรง ไม้สนสองใบจะขึ้นอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าสนสามใบ เนื้อไม้สนและใบสนจะเป็นเชื้อไฟอย่างดี ป่าชนิดนี้จึงจำเป็นต้องมีการป้องกันไฟอย่างเข้มงวด และรัดกุม

ค. ป่าเบญจพรรณ (Mixed Deciduous Forest) เป็นป่าที่มีการระบาย น้ำได้ดีตามเชิงเขา ที่ราบขั้นบันได ป่าชนิดนี้จะขึ้นอยู่ที่ระดับความสูงไม่เกิน 800 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่ที่สูงขึ้นไปจากป่าเบญจพรรณจะเป็นป่าสนและป่าดิบเขา พรรณไม้ ที่พบได้แก่ สัก ประดู่ แดง ตะแบก เสลา จั้วมา ผาย จัน ไม้พื้นล่างได้แก่ ไม้ซาง ไม้หวล กระพี้เครีอ เป็นต้น

แผนที่ 2 แผนที่สังเขปแสดงที่ตั้งชุมชนบ้านทุ่งยี่ะ

4.3 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนที่ศึกษา

4.3.1 ลักษณะทางกายภาพของชุมชน

ชุมชนที่ทำการศึกษาวัดจัยในครั้งนี้มีจำนวน 3 ชุมชนที่มีความแตกต่างกันในด้านชาติพันธุ์ (เผ่า) ถึง 4 ชาติพันธุ์ ได้แก่ ชาวไทยพื้นเมือง ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง มูเซอและอีก้อ ทำให้มีวิถีการดำรงชีวิต มีวัฒนธรรม จารีตประเพณี ความเชื่อ ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชาติพันธุ์ที่มีความแตกต่างกันออกไป ชุมชนที่ศึกษามีดังนี้

ก. ชุมชนบ้านทุ่งยั้ง หมู่ที่ 3 ตำบลกี้ดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 70 กิโลเมตร และห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่แตง ประมาณ 30 กิโลเมตร สภาพถนนก่อนเข้าหมู่บ้าน 20 กิโลเมตร จะเป็นถนนลูกรัง การเดินทางฤดูฝนมีความยากลำบากใช้เวลาเดินทางโดยรถยนต์จากตัวจังหวัดประมาณ 2 ชั่วโมง มีอาณาเขตของหมู่บ้านทิศเหนือจดบ้านปางไม้แดง ทิศใต้ จดบ้านห้วยต้นตอง ทิศตะวันออกจดดอยสามเหลี่ยม และทิศตะวันตกจดน้ำแม่แตง แบ่งการปกครองออกเป็น 2 กลุ่มบ้าน (หย่อมบ้าน) คือ บ้านมูเซอห้วยทุ่งยั้ง และบ้านอีก้อห้วยปู้ทอง บ้านมูเซอห้วยทุ่งยั้งก่อตั้งขึ้น ในปี พ.ศ. 2527 เป็นชาวเขาที่อพยพมาจากบ้านแม่จา ตำบลเมืองงาย อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากที่อยู่เดิมนั้นทางราชการต้องการอพยพ ชาวบ้านออกจากพื้นที่เพราะมีการบุกรุกทำลายป่ากันมาก จึงต้องหาแหล่งที่อยู่ใหม่ที่เหมาะสมและง่ายต่อการเดินทาง การอพยพเข้ามาอยู่แรกเริ่มมีจำนวน 13 ครอบครัว

ส่วนบ้านอีก้อห้วยปู้ทองนั้นก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2526 เป็นชาวเขาที่อพยพมาจากดอยวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย โดยครั้งแรกนั้นอพยพเข้ามาจับจ้างทำไร่ชา และสวนที่บ้านสบกาย แต่เนื่องจากอาชีพรับจ้างนั้นมิรายได้ไม่พอกับการดำรงชีวิต ประกอบกับการที่ไม่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง จึงได้อพยพไปตั้งบ้านเรือนบริเวณที่ราบริมห้วยปู้ทองในปัจจุบัน ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านสบกายไปทางทิศเหนือประมาณ 5 กิโลเมตร

สภาพทางกายภาพของพื้นที่ พื้นที่ส่วนใหญ่ของทั้งสองหมู่บ้านเป็นภูเขาสูงชัน และมีที่ราบน้อย มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งในที่ราบและบนเนินเขาประมาณ 370 ไร่ (ข้อมูลจากสำนักงานเกษตรอำเภอแม่แตง) สภาพพื้นที่บริเวณรอบหมู่บ้านเป็นป่าเบญจพรรณ ลักษณะของดินจึงไม่เหมาะแก่การเกษตรกรรม การเพาะปลูกจึงทำได้ในฤดูฝนเป็นส่วนใหญ่ โดยมีลำห้วยทุ่งยั้งและลำห้วยปู้ทองเป็นลำน้ำหลักที่ใช้ในการเพาะปลูก

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของทั้งสองหมู่บ้านกระจายไปตามเนินเขาสองข้างลำห้วยที่ไหลผ่านคือลำห้วยทุ่งยั้งและลำห้วยปู้ทอง ชาวเขาเผ่ามูเซอจะตั้งบ้านเรือนอยู่บนที่ราบ สันเขา

และห่างไกลจากแหล่งน้ำ ที่เป็นเช่นนี้เพราะมีความเชื่อที่ว่าหากต้นน้ำอยู่ใกล้หมู่บ้านแล้วสัตว์ เลี้ยงต่าง ๆ จะทำให้น้ำสกปรก บ้านเรือนส่วนมากจะปลูกยกพื้นสูง ซึ่งจะใช้เป็นที่พักพื้นและบางครั้งก็ใช้เป็นที่ตั้งครกตำข้าว เสาไม้เนื้อแข็ง พื้นและฝาเป็นฟากไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยคาหรือใบก้อ วิธีมุงหลังคาด้วยหญ้าคาของชาวมูเซอค่อนข้างจะแปลกคือ แทนที่จะมัดคาเป็นต้น ๆ เขาใช้มุง ฟอนทับกันหนาแน่น การมุงแบบนี้ทำให้ใช้ได้ทนและอบอุ่นในฤดูหนาว

ส่วนชาวเขาเผ่าอีก็้อจะตั้งบ้านเรือนอยู่บนไหล่เขาสูง การเลือกที่ตั้งหมู่บ้านจะเลือก ที่สามารถเข้าถึงได้เพียงทางเดียว ซึ่งส่วนมากจะเป็นทางด้านทิศตะวันออก หมู่บ้านอีก็้อจะอยู่ ใกล้ลำห้วยที่มีน้ำไหลตลอดปี ชาวอีก็้อไม่นิยมการตั้งบ้านเรือนเป็นหมู่บ้านใหญ่ ๆ เพราะถ้ามี หมู่บ้านมากผู้คนหนาแน่นการทำไร่จำเป็นต้องกินอาณาเขตกว้างออกไป เป็นการยากลำบาก ต่อการเดินทาง

ชาวเขาเผ่าอีก็้อจะสร้างบ้านขึ้นโดยอาศัยไม้ไผ่เป็นส่วนใหญ่ บางทีก็ใช้ไม้กระดานด้วยการ ปลูกสร้างบ้านก็ไม่ได้ปลูกกันอย่างถาวร เพราะมักมีการโยกย้าย อยู่แห่งหนึ่งไม่เกิน 20 ปี เหตุผลในการย้ายหมู่บ้าน ก็เนื่องมาจากการถือโชคลางต่าง ๆ ถ้าอาศัยอยู่ที่ใดไม่เป็นปกติสุข เป็นต้นว่าคนในหมู่บ้านเจ็บป่วย ล้มตายจะอพยพไปอยู่ที่อื่น โดยเข้าใจว่าผีบ้านผีเรือนของตนไม่ ชอบบันดาลให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ หรือถ้าหากการทำไร่ไม่ไดผลที่ดีจะมีการโยกย้ายเปลี่ยน ทำเลที่ตั้งหมู่บ้าน หากที่ทำมาหากินใหม่ หมู่บ้านอีก็้อไม่มีรั้วล้อมรอบ บ้านของหัวหน้าหมู่บ้านจะ อยู่ตรงกลางหมู่บ้าน จะมีทางเดินไปมาระหว่างหมู่บ้านหนึ่งถึงอีกหมู่บ้านหนึ่ง ตรงทางเข้าจะมี ประตูซึ่งตั้งขึ้นตามความเชื่อของ ชาวอีก็้อ ทำเป็นรูปดาบบ้าง ลูกศรบ้าง บางหมู่บ้านทำเป็น ดาบไว้หลายเล่มปักลงพื้นดินข้างทางเดิน โดยมีความเชื่อว่า เพื่อให้ผีหมู่บ้านของตนใช้ดาบหรือ ลูกศรนี้ต่อสู้กับเปรตผีร้ายนอกหมู่บ้าน ตลอดจนภัยอันตรายจากสัตว์ร้ายจำพวกเสือ ซึ่งถือว่าเป็น ยานพาหนะของพวกปีศาจร้าย การก่อสร้างบ้านเรือนก็อาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ เป็นส่วนใหญ่ เช่น เสาบ้านใช้ ไม้เนื้อแข็ง ส่วนฝาบ้านจะใช้ฟากไม้ไผ่ หลังคาบ้านมุงด้วยหญ้าคา ปัจจุบันบางครั้งอบครีมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมีการนำไม้เนื้อแข็งมาทำฝาบ้าน หลังคามุงด้วยสังกะสี หรือกระเบื้องแผ่น สำหรับน้ำที่ใช้อุปโภคและบริโภคนั้นชาวบ้านได้ร่วมกันทำฝายกันลำห้วยเหนือ หมู่บ้านของตนเอง เพื่อทำเป็นประปาภูเขาให้นำน้ำมาใช้ประโยชน์

ข. ชุมชนบ้านแม่แม่ม หมู่ที่ 9 ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 80 กิโลเมตร และห่างจาก ที่ว่าการอำเภอแม่แตง ประมาณ 40 กิโลเมตร มีถนนสาย 1095 (แม่มาลัย - ปาย) เป็นถนน สายหลัก ส่วนถนนลูกรังมีประมาณ 10 กิโลเมตรก่อนเข้าถึงหมู่บ้านจึงทำให้การ

ติดต่อกับภายนอกในฤดูฝนค่อนข้างลำบาก มีอาณาเขตของหมู่บ้านทิศเหนือจดบ้านห้วยหก ทิศใต้จดบ้านป่าแป๋ ทิศตะวันออกจดบ้านแม่ว่มอนเงาะ และทิศตะวันตกจดบ้านปางลั่น แบ่งการปกครองออกเป็น 3 กลุ่มบ้าน (หย่อมบ้าน) คือ บ้านแม่โงง บ้านแม่แมมนอกและบ้านแม่แมมใน ชุมชนทั้ง 3 กลุ่มบ้านมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเมื่อประมาณ 70 ปี ที่ผ่านมาประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยพื้นเมือง

สภาพทางกายภาพของพื้นที่ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นเนินเขาและภูเขาสูงชันมีพื้นที่ราบหรือมีความลาดชันน้อยสลับอยู่ในบริเวณหุบเขา หรือตามแนวลำห้วยแต่มีไม่มาก ลำห้วยมีน้ำไหลตลอดปีเนื่องจากสภาพของพื้นที่บริเวณรอบหมู่บ้าน เป็นป่าดิบเขา ลักษณะของดินจึงเหมาะแก่การเกษตรกรรม และน้ำอุดมสมบูรณ์ สามารถเพาะปลูกได้ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง โดยมีน้ำแม่โงง และแม่แมมเป็นแม่น้ำหลักที่ใช้ในการเพาะปลูก มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งในที่ราบ และเนินเขาประมาณ 350 ไร่ (ข้อมูลจากสำนักงานเกษตรอำเภอแม่แตงปี พ.ศ 2542) สำหรับน้ำที่ใช้อุปโภคและบริโภคนั้น ชาวบ้านได้ร่วมกันทำเหมืองฝายกันลำห้วยเหนือหมู่บ้านของตนเอง เพื่อทำน้ำประปาภูเขามาใช้ประโยชน์ได้ตลอดปี

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนกระจายไปตามที่ราบลุ่มริมน้ำที่ไหลผ่านคือ น้ำแม่โงง และน้ำแม่แมม การก่อสร้างบ้านเรือนส่วนใหญ่จะเป็นไม้เนื้อแข็งที่มีความแข็งแรงและถาวร หลังคามุงด้วยกระเบื้อง และสังกะสี มีไฟฟ้าเข้าถึง

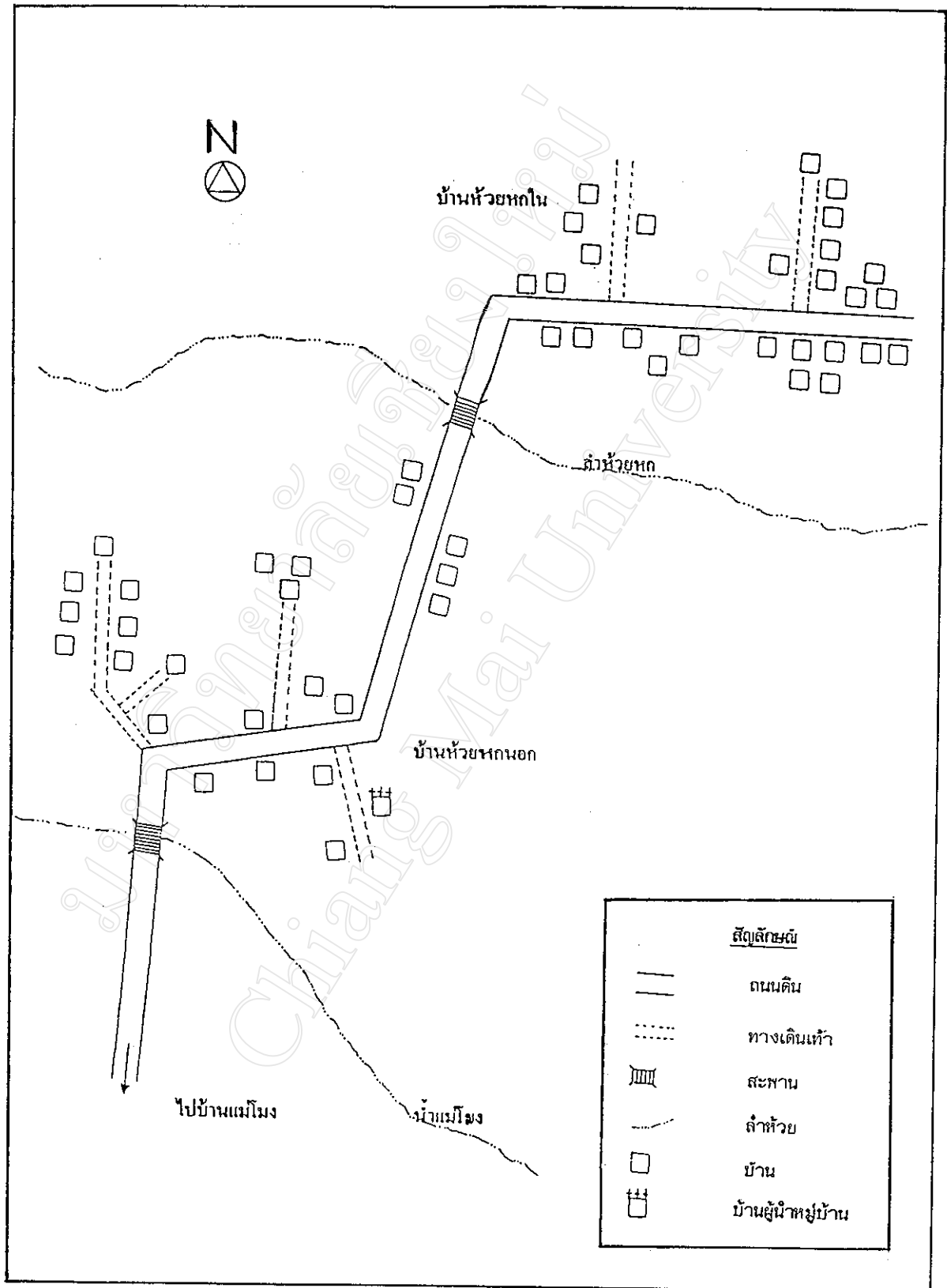
ค. ชุมชนบ้านห้วยหก หมู่ที่ 9 ตำบลป่าแม่ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของบ้านแม่แม่ม ห่างจากตัวจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 85 กิโลเมตร และห่างจากที่ว่าการอำเภอแม่แตงประมาณ 45 กิโลเมตร การคมนาคมในฤดูฝนมีความลำบากมาก มีอาณาเขตของหมู่บ้านทิศเหนือจดบ้านห้วยทรายเหลือง ทิศใต้จดบ้านแม่แม่ม ทิศตะวันออก จดบ้านกิ้วบัวสา และทิศตะวันตกจดบ้านแม่ลาก แบ่งการปกครองออกเป็น 2 กลุ่มบ้าน (หย่อมบ้าน) คือ บ้านห้วยหกนอก และบ้านห้วยหกในประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง จากการสอบถามพ่ออู้อยู่ดีบ เซอฮั่วแล อายุ 70 ปี ผู้อาวุโสในหมู่บ้านเล่าว่าชุมชนบ้านห้วยหกนี้ มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา ชนเผ่าดั้งเดิมที่ตั้งถิ่นฐานมาก่อนนั้นไม่ปรากฏชัดเจนว่าย้ายหรืออพยพมาจากที่ใด และมีจำนวนมาน้อยเพียงใด

สภาพทางกายภาพของพื้นที่ พื้นที่ส่วนใหญ่เหมือนกับบ้านแม่แม่ม คือเป็นเนินเขาและภูเขาสูงชัน มีพื้นที่ราบหรือมีความลาดชันน้อยสลับอยู่ในบริเวณหุบเขา หรือตามแนวลำห้วยสภาพของพื้นที่ป่าบริเวณรอบหมู่บ้านจะเป็นป่าดิบเขา ลำห้วยมีน้ำไหลตลอดปีทำให้สามารถเพาะปลูกได้ทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง มีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งในที่ราบและเนินเขาประมาณ 250 ไร่ (ข้อมูลจากสำนักงานเกษตรอำเภอแม่แตง ปี พ.ศ. 2542) การเกษตรอาศัยน้ำจากน้ำแม่แม่ม และลำห้วยหกเป็นหลัก สำหรับน้ำที่ใช้อุปโภค และบริโภคโดยการทำประปาภูเขา ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงจะตั้งหมู่บ้านอยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม ล้อมรอบด้วยเนินเขาหรือที่ราบสันเขา บ้านแต่ละหลังมักจะปลูกชิดกันแต่ไม่เป็นแบบเรียงแถว เป็นแนวตรงอย่างเดียวกันระหว่างบ้านแต่ละหลังจะมีสวนขนาดเล็ก ๆ ซึ่งปลูกมะละกอ มะม่วง ยาสูบ และพืชอื่น ๆ ไว้อย่างกระจัดกระจาย ตัวบ้านไม่สูงจะแข็งแรง โครงบ้านสร้างขึ้นโดยไม้ไผ่และยกพื้นด้วยเสาไม้สูงจากพื้นดิน บริเวณบ้านไม่มีรั้วสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ จะถูกปล่อยให้เพียงหากินเองในหมู่บ้าน ลักษณะการตั้งบ้านเรือน มีการตั้งบ้านเรือนกระจายไปตามที่ราบลุ่มริมลำห้วยหกที่ไหลผ่าน การก่อสร้างบ้านเรือน หลังคามุงด้วยหญ้าคา หรือใบก้อ ส่วนฝาบ้านและพื้นใช้ฟากไม้ไผ่ เนื่องจากหมู่บ้านนี้มีฐานะค่อนข้างยากจน ไม่มีไฟฟ้าและโรงเรียน

4.3.2 สถานการณ์ด้านประชากร

ประชากรทั้ง 3 หมู่บ้านเป็นประชากรที่เกิดในหมู่บ้าน และอพยพมาจากอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ และจากจังหวัดใกล้เคียง บ้านทุ่งยั้งะ มีประชากร 80 ครัวเรือน รวม 433 คน เป็นชาย 214 คน หญิง 219 คน บ้านแม่แม่มมีประชากร 40 ครัวเรือน รวม 147 คน เป็นชาย 82 คน หญิง 65 คน และบ้านห้วยหกมีประชากร 52 ครัวเรือน รวม 234 คน เป็นชาย 130 คน หญิง 104 คน ประชากรส่วนใหญ่มีอายุในระหว่าง 15 - 45 ปี หรือประมาณร้อยละ 60 ของ

ครัวเรือน ซึ่งเป็นวัยแรงงาน ลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะอยู่ตามกลุ่มเครือญาติ และจะมีแยกตั้งอยู่ตามลำพังตามพื้นที่ทำกินบ้างคืออยู่ติดกับที่สวนและที่ไร่ แต่ไม่ไกลจากหมู่บ้าน ลักษณะดังกล่าวจึงเป็นการรวมตัวกันและมีการช่วยเหลือกันทำงาน ทั้งงานสาธารณของชุมชนและงานประเพณีต่าง ๆ รวมถึงการผลิตที่ยังคงต้องอาศัยซึ่งกันและกันอยู่ในระยะแรก ๆ วัตถุประสงค์ในการผลิตก็เพื่อยังชีพหรือใช้บริโภคเป็นหลัก ต่อมาการร่วมกันผลิตก็เริ่มเปลี่ยนเป็นการจ้างแรงงานมากขึ้น

แผนที่ 4 แผนที่ตั้งเขปแสดงที่ตั้งชุมชนบ้านห้วยหก

4.3.3 อาชีพและรายได้ของประชากร

จากการศึกษาพบว่าประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยใช้น้ำฝน และมีบางส่วนที่ใช้น้ำจากระบบเหมืองฝาย โดยพื้นที่ทำการเกษตรกรรมส่วนใหญ่จะเป็นภูเขาที่มีความลาดชันและมีที่ราบน้อย ประกอบกับสภาพของอากาศที่หนาวเย็นตลอดปี ประชากรส่วนใหญ่จึงนิยมทำอาชีพสวนชา (สวนเมือง) ถึงร้อยละ 90 รองลงมาเป็นการทำสวนไม้ผล ทำนา ทำพืชไร่ และการเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ สุกร เป็ด ไก่ เป็นต้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังได้อาศัยของป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ มัน สมุนไพร หวาย ฯลฯ เพื่อยังชีพ และขายอีกด้วย พื้นที่ในความรับผิดชอบของหน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะและที่ทำการศึกษาคั้งนี้ประกอบด้วยประชากร 4 ชชาติพันธุ์ (เผ่า) คือ

1. คนไทยพื้นเมือง เป็นประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านแม่แมม และบ้านห้วยหก หมู่ที่ 9 ตำบลป่าแม่ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำสวนชา (สวนเมือง) ถึงร้อยละ 90 รองลงมาเป็นการทำสวนไม้ผล ทำนา และทำพืชไร่ บ้างเล็กน้อย รายได้เฉลี่ยของประชากรจะมากกว่า 20,000 บาทต่อปีต่อครัวเรือน (ข้อมูลพื้นฐานหน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะ ปี พ.ศ 2542)

2. ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง เป็นประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านแม่แมมและบ้านห้วยหก จะประกอบอาชีพการเกษตรกรรม โดยการทำนาในหุบเขาและทำสวนชา (สวนเมือง) ตลอดจนการทำข้าวไร่ โดยวิธีการทำไร่เลื่อนลอยหมุนเวียนในพื้นที่เขตภูเขาล้อมรอบหมู่บ้าน การทำนาจะใช้น้ำฝนและการทดน้ำในลำห้วยโดยการใช้ระบบเหมืองฝาย ส่วนการทำสวนทำไร่ใช้น้ำฝนตามธรรมชาติ ตั้งแต่ปี 2533 เป็นต้นมาชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงได้เปลี่ยนวิธีการทำการเกษตรแบบไร่เลื่อนลอยมาเป็นการทำข้าวนาดำ ทำสวนชา (สวนเมือง) โดยทำการเกษตรแบบผสมผสานถึงร้อยละ 80 ของจำนวนประชากร นอกจากข้าวซึ่งเป็นพืชหลักแล้วกะเหรี่ยงยังปลูกพืชอื่น ๆ ในไร่ของตนอีกด้วย เช่น ข้าวโพด ผัก พักทอง พริก มะเขือ ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นพืชที่นำมาประกอบเป็นอาหารได้ทั้งหมด เป็นที่น่าสังเกตว่ากะเหรี่ยงส่วนใหญ่ไม่ได้ปลูกฝิ่น เพราะฉะนั้นจึงมิได้เป็นพืชที่นำเงินสดมาสู่ชาวกะเหรี่ยงเหมือนชาวเขาเผ่าอื่น ๆ เช่น แม้ว เย้า เป็นต้น รายได้เฉลี่ยของประชากรประมาณ 12,000 – 20,000 บาทต่อปีต่อครัวเรือน(ข้อมูลพื้นฐานหน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะ ปี พ.ศ 2542)

3. ชาวเขาเผ่ามูเซอ เป็นประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านทุ่งยั้ง หมู่ที่ 3 ตำบลกีดช้าง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรกรรม โดยการทำไร่เลื่อนลอย ไร่แต่ละไร่จะใช้เป็นประโยชน์ได้อย่างมากประมาณ 3 ปี จากนั้นจะย้ายทำเลไปหาแหล่งเพาะปลูกใหม่ จะกลับมาใช้ที่เดิมอีกภายหลัง 10 – 15 ปีล่วงไปแล้ว ข้าว

และข้าวโพดจะเป็นพืชหลัก ส่วนพืชอื่น ๆ ได้แก่ แตง พักทอง ถั่ว ข้าวฟ่าง มันฝรั่ง แตงกวา กหล่ำ และพริกไทย สำหรับการทำไร่ข้าวจะเริ่มในเดือนพฤษภาคม โดยจะทำการถางไร่เตรียมดินก่อน ถ้าที่ดินนั้นเป็นดินใหม่ก็จะเริ่มเร็วกว่านี้ข้าวจะปลูกในเดือนมิถุนายนและในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนมกราคมจะเป็นเวลาเก็บเกี่ยวข้าว สัตว์เลี้ยงที่สำคัญของชาวเขาเผ่ามูเซอ ได้แก่ ไก่ และ หมู บางบ้านอาจมีม้าและล่อไว้สำหรับบรรทุกของ ส่วนวัวควายนั้นไม่ค่อยจะเลี้ยงกัน สัตว์เลี้ยง ของพวกมูเซอมีได้มีไว้สำหรับขาย ส่วนใหญ่เลี้ยงไว้ใช้งานหรือเช่นส่งเว่ยในพิธีกรรมต่างๆ ชาวเขา เผ่ามูเซอมีความชำนาญในการล่าสัตว์มาก ดังนั้น อาชีพอีกอย่างหนึ่งก็คือการเป็นนักล่าสัตว์เพื่อ เอาเนื้อมาขายหรือบริโภค กล่าวกันว่าเมื่อชาวมูเซอต้องจากหมู่บ้านของตนไปนั้นเขาจะคิดถึง การล่าสัตว์มากกว่าคิดถึงครอบครัวของเขาเสียอีก คนที่ได้รับการยกย่องมากที่สุดหมู่บ้านก็คือ ผู้ที่ล่าสัตว์เก่งที่สุด อาวุธที่ใช้ในการล่าสัตว์มีทั้งหน้าไม้ และปืน อาจเป็นไปได้ว่าเมื่อก่อนของ ชาวมูเซอเป็นเช่นนี้จึงมีส่วนส่งเสริมให้ชาวมูเซอรักการล่าสัตว์เป็นชีวิตจิตใจ สำหรับใช้บริโภคเมื่อ เหลือใช้ก็นำไปจำหน่ายทั้งกับชาวเขาด้วยกัน และชาวไทยพื้นเมือง

เนื่องจากชาวเขาเผ่ามูเซอนั้นมีความขยัน แข็งแรงและทำการเกษตรกันอย่างจริงจัง ทำให้มีการบุกเบิกทำลายป่ากันมากเพราะต้องการพื้นที่ทำการเกษตร ช่วงการอพยพเข้ามาตั้ง ถิ่นฐานในปีแรก ๆ ปัจจุบันได้เปลี่ยนมาเป็นการปลูกไม้ผลยืนต้น เช่น มะม่วง ลิ้นจี่ ลำไย กันมากขึ้น นอกจากนี้ชาวบ้านยังออกเก็บหาของป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ หวาย ฯลฯ ใช้บริโภคและจำหน่าย อีกทั้งมีชาวต่างประเทศเข้าไปเที่ยวและพักผ่อนด้วย ทำให้ชาวบ้านมีรายได้เสริมเพิ่มขึ้นอีก ทางหนึ่งด้วย รายได้เฉลี่ยของประชากรประมาณ 12,000 - 20,000 บาทต่อปีต่อครัวเรือน (ข้อมูล พื้นฐานหน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะเปะ ปี พ.ศ 2542)

4. ชาวเขาเผ่าอีเก้อ เป็นประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านทุ่งยี่วะ อาชีพสำคัญของ ชาวเขาเผ่าอีเก้อ คือ การเพาะปลูกแบบไร่เลื่อนลอย การล่าสัตว์ไม่ได้ทำเป็นอาชีพสำคัญอย่างชาว มูเซอ การเพาะปลูกพืชที่เป็นอาหารก็มีข้าว ข้าวฟ่าง ลูกเดือย พริก ผัก ถั่ว มัน แตง และกหล่ำ ปลูกในสวนนอกหมู่บ้าน สวนครัวทำกันน้อย การไร่เลื่อนลอยของชาวอีเก้อ มีเนื้อที่ระหว่าง 1- 3 ไร่ ต่อครอบครัว พืชผักปลูกรวมในไร่เดียวกัน การแผ้วถางที่สำหรับทำไร่จะหาที่ทำเลดี ๆ เช่นในที่ต้น ไม้ขึ้นหนาแน่นไม่ห่างจากลำธารมากนัก พื้นที่สูงชัน ดินร่วนคุดน้ำได้นาน อีเก้อจะทำพิธีเช่นส่งเว่ย ผีป่าเสียก่อน แล้วจึงลงมือแผ้วถางป่าโดยตัดต้นไม้ใหญ่ลงก่อน แล้วตัดต้นไม้เล็กที่เหลือไว้ ๆ หนึ่ง จะทำการเพาะปลูกราว 3 ปี เมื่อดินจืดและได้ผลผลิตน้อยก็จะทิ้ง ปล่อยให้เป็นไร่ร้างหรือไร่เหล่า แล้วก็ไปหาที่ใหม่และทำการถางเผาป่าต่อไปอีกซึ่งผลผลิตที่ได้นั้นก็เพื่อการบริโภคภายใน ครอบครัวเป็นหลัก ปัจจุบันได้เปลี่ยนการเกษตรกรรมมาเป็นการปลูกไม้ผลยืนต้น เช่น มะม่วง

ลันจี และลำไยแทนการทำไร่เลื่อนลอยเนื่องจากพื้นที่ทำกินมีจำนวนจำกัด เมื่อว่างจากการทำ เกษตรกรรมก็ออกไปรับจ้างชาวไทยพื้นเมืองที่บ้านสบกายที่อยู่ใกล้เคียงและการเก็บหาของป่า รายได้เฉลี่ยของประชากรประมาณ 12,000 - 20,000 บาทต่อปีต่อครัวเรือน(ข้อมูลพื้นฐานหน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะและ ปี พ.ศ 2542)

4.3.4 สถานภาพทางการศึกษา

จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ทำให้ได้ทราบถึงความแตกต่างของสถานภาพทางการศึกษาของชุมชนที่มีชาติพันธุ์ (เผ่า) ที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ประชากรที่เป็นชาวไทยพื้นเมืองประมาณร้อยละ 90 จะจบการศึกษาในระดับประถมศึกษาหรือภาคบังคับ ส่วนประชากรที่เป็นชาวเขาเผ่าต่างๆ จะจบการศึกษาในระดับประถมศึกษาหรือภาคบังคับประมาณร้อยละ 50 เท่านั้นเอง และโรงเรียนที่เข้าไปตั้งอยู่ในเขตชุมชนที่เป็นชาวไทยพื้นเมืองจะเป็นโรงเรียนที่สังกัดสำนักงานประถมศึกษา ซึ่งได้แก่ โรงเรียนบ้านแม่แม่ม สังกัดสำนักงานประถมศึกษาอำเภอแม่แตง ตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2522 ปัจจุบันมีครูจำนวน 4 คน นักเรียน ชาย 39 คน หญิง 25 คน รวม 64 คน ส่วนโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในเขตชุมชนที่เป็นชาวเขา คือ โรงเรียนบ้านทุ่งยั้ง เป็นโรงเรียนที่สังกัดศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอแม่แตง ตั้งขึ้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2535 ปัจจุบันมีครู 3 คน นักเรียนชาย 60 คน นักเรียนหญิง 65 คน รวม 125 คน (ข้อมูลพื้นฐานหน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะและปี พ.ศ 2542) แต่เนื่องจากพ่อแม่มีรายได้จากภาคเกษตรเป็นหลักต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายในการศึกษาของบุตรซึ่งถือเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงมากสำหรับเกษตรกร ด้วยเหตุนี้พ่อแม่จึงตัดสินใจไม่ให้ลูกได้เรียนหนังสือเกินกว่าภาคบังคับ โดยเฉพาะเกษตรกรที่มีฐานะไม่ดีและมีอาชีพรับจ้าง ทำให้ลูกหลานของเกษตรกรต้องเข้าสู่ตลาดแรงงานที่มีความรู้ น้อยและทำให้ได้ค่าแรงน้อยไปด้วย ทั้งยังไม่สามารถหางานที่ดีและมีผลตอบแทนสูงได้อันจะนำไปสู่ความแตกต่างและข้อจำกัดสำหรับเกษตรกรที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานมากขึ้น

4.3.5 วัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อ

ในพื้นที่ศึกษาวิจัยทั้ง 3 ชุมชนนั้นมีความแตกต่างทางด้านการนับถือศาสนาประเพณี และความเชื่อที่แตกต่างกันเนื่องจากมีทั้งชาวไทยพื้นเมืองและ ชาวเขา ได้แก่ เผ่ากะเหรี่ยง เผ่ามูเซอ และเผ่าอีเก้อ

1. ชาวไทยพื้นเมือง ตั้งหมู่บ้านอยู่ในพื้นที่ราบติดกับเชิงเขา ซึ่งปกคลุมไปด้วยผืนป่าอันเป็นต้นน้ำของลำห้วยขนาดเล็กที่ไหลมาหล่อเลี้ยงพื้นที่ทำกินของชาวบ้านมีวิถีชีวิตอันเกิดจากประวัติศาสตร์ของการตั้งถิ่นฐานและวัฒนธรรมของการดำรงชีวิตที่ผูกพันอยู่กับผืนป่าอย่าง

แบบแน่นอน และยังคงไว้ซึ่งจารีตประเพณีในการรักษาป่า โดยจำแนกป่าออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้แก่

ก) ป่าต้นน้ำ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ป่าหัวน้ำ ป่าขุนน้ำ ป่าดง ซึ่งเป็นป่าดงดิบ หรือ ป่าเบญจพรรณ ที่มีความชื้นค่อนข้างสูง เป็นแหล่งต้นน้ำหรือน้ำซับ เป็นต้นกำเนิดของลำห้วย แม่น้ำที่ชุมชนได้อาศัยไว้ทำนา ทำสวน ทำไร่ ซึ่งถือว่ามีความจำเป็นสำหรับการทำเกษตรอย่างมาก จึงมีกฎเกณฑ์ที่เข้มงวดต่อการรักษาป่าต้นน้ำที่จะไม่เข้าไปรบกวนสภาพป่าตามธรรมชาติ เช่น ห้ามตัดไม้เด็ดขาด แต่สามารถใช้ไม้ล้มขอนนอนไพรเก็บหาอาหาร สมุนไพร เพื่อการบริโภคได้ ห้ามนำไปขาย และสามารถนำวัว ควาย ไปปล่อยเลี้ยงในป่าได้

ข) ป่าใช้สอย หรือที่เรียกกันว่าป่าแพะ ป่าสาธารณะ ป่าหน้าหมู่บ้าน มักจะอยู่ไม่ไกลจากตัวชุมชน มีการกำหนดกฎเกณฑ์ การใช้ประโยชน์ในขอบเขตที่ไม่ทำลาย และใช้ประโยชน์ในสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น ไม้สร้างบ้านจะใช้ได้เฉพาะบ้านที่แยกครอบครัวใหม่ หรือสร้างได้หลังเดียวตลอดชีวิต การสร้างของส่วนรวม เช่น วัด โรงเรียน การหาไม้ไผ่ การเก็บใบตองตึง ใบพลวง เก็บเห็ด เก็บหน่อไม้ ยกเว้นการตัดไม้ขายเท่านั้นที่ไม่สามารถทำได้

ค) ป่าประเพณี หรือป่าศักดิ์สิทธิ์ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ ป่าทึบ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำซับน้ำจืด และเป็นทีสังสถิตของผีป่า ป่าแพะที่ไม่เหมาะสมกับการเกษตร จะใช้เป็นที่ตั้งของพระธาตุ หอผี เจ้าเมือง ป่าช้า สิ่งของเครื่องใช้ และป่าช้าเผาศพ เพราะป่าศักดิ์สิทธิ์เป็นป่าขนาดเล็ก จึงมักซ้อนทับอยู่ในเขตป่าต้นน้ำ หรือป่าใช้สอย ซึ่งจะมีกฎเกณฑ์ที่เคร่งครัด ห้ามตัดต้นไม้ แต่สามารถเก็บเศษไม้ เลี้ยงสัตว์ หาอาหาร และสมุนไพรได้

2. ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และมีอีกจำนวนหนึ่งที่นับถือศาสนาพุทธและนับถือผีเป็นเวลาเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีประชากรบางส่วนนับถือศาสนาคริสต์ แต่มีจำนวนน้อย พวกกะเหรี่ยงมีความเชื่อว่าแทบทุกหนทุกแห่งจะมีผีสิงสถิตอยู่เช่นในป่า ในไร่ หรือในหมู่บ้าน ผีที่พวกกะเหรี่ยงนับถือนั้นมีอยู่สองอย่างคือ ผีเรือน กับผีบ้าน ผีเรือนเป็นผีหรือเจ้าประจำบ้านเรือน คือ เมื่อบิดามารดา ปู่ย่าตายายถึงแก่กรรมไปแล้ววิญญาณยังคงเวียนว่ายไปมาภายในบ้านเรือน และหมู่บ้านด้วยความเป็นห่วงบุตรหลาน ผู้สืบตระกูลของตน และจะคอยป้องกันรักษาให้อยู่ด้วยความสงบสุข ชาวกะเหรี่ยงมีการเลี้ยงผีเรือนอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง ส่วนผีบ้านเป็นผีหรือเทพารักษ์รักษาหมู่บ้านบางที่เรียกว่าเป็นผีเจ้าเมืองหรือผีเจ้าที่ ชาวกะเหรี่ยงถือว่าผีเจ้าที่นี้ เป็นผีที่มีความสำคัญมากตนหนึ่ง เพราะมีความสำคัญในพิธีเกี่ยวกับการเกษตรและพิธีกรรมเกี่ยวกับความอยู่ดีมีสุขของคนทั้งหมู่บ้านการเลี้ยงผีเจ้าที่นั้นจัดทำปีละ 2 ครั้ง ซึ่งคนในหมู่บ้านทั้งหมดต้องเข้าร่วมในพิธีด้วย

ชาวกะเหรี่ยงถือว่าการเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดจากการกระทำของผีร้ายต่าง ๆ ซึ่งสิ่งสถิตอยู่ตามป่าเขา แม่น้ำ ลำธาร เมื่อผู้ใดเกิดไม่สบายขึ้นก็ต้องจัดพิธีเลี้ยงผี โดยหมอมผีในหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการ การเลี้ยงผีก็เพื่อเป็นการขอขมาผีจะได้หายโกรธแค้นผู้ที่ไปลบหลู่ โดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ โดยทั่วไปแล้วหมอมผีหรือผู้ประกอบพิธีเลี้ยงผีในหมู่บ้าน มีด้วยกันสองคนคือตัวจริงกับผู้ช่วย หมอมผีตัวจริงต้องมีอาวุโสกว่าผู้ช่วย และทั้งสองต้องเป็นญาติกัน ซึ่งบางทีก็เป็นพี่ชายกับน้องชาย หรือบิดากับบุตรคนหัวปี สาเหตุที่ต้องมีผู้ช่วยก็เพราะว่าถ้าตัวจริงถึงแก่กรรมลงหรือไม่วางทีจะไปประกอบพิธี ผู้ช่วยหมอมผีก็จะทำหน้าที่แทน

วิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยงมีความผูกพันกับพิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย แต่พิธีที่สำคัญที่สุดของหมู่บ้าน ซึ่งทุกคนในหมู่บ้านจะต้องเข้าร่วมด้วยได้แก่พิธีเช่นสร้างผีเจ้าที่ ซึ่งปกติรักษามหมู่บ้านพิธีนี้จัดขึ้นปีละ 2 ครั้ง ครั้งแรกจัดขึ้นในฤดูฝน ครั้งที่สองจัดขึ้นเมื่อสิ้นฤดูการเกษตร ชาวกะเหรี่ยงจะประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นหลักโดยทั่วไปแล้วลักษณะของครัวเรือนชาวกะเหรี่ยงจะเป็นแบบครอบครัวเดี่ยวเป็นส่วนใหญ่ แต่ละครัวเรือนมีไร่เป็นของตนเอง ครอบครัวเป็นผู้จัดแรงงาน ส่วนใหญ่ในด้านการเกษตร ยกเว้นในบางครัว เช่น ในยามเจ็บป่วยหรือมีกิจการติด ๆ กัน ที่ครัวเรือนหลายครัวเรือน รวมแรงงานและช่วยกันทำไร่ แต่ละครัวเรือนมีผู้ข้าวของตนเอง การแต่งงานเป็นแบบผัวเดี่ยวเมียเดี่ยว การหย่าร้างมีน้อย คู่สมรสที่เป็นหนุ่มสาวจะตั้งครัวเรือนของตนเองภายหลังที่ได้อาศัยอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายหญิง บ้านที่คู่สมรสสร้างขึ้นหลังแรกค่อนข้างเล็ก ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าการสร้างบ้านเช่นนั้น เพื่อให้สอดคล้องกับการพึ่งแต่งงาน แต่ภายหลังมีบุตรคนหนึ่งหรือสองคนแล้วจึงถือว่าสมควรที่ผัวเมียคู่นั้นจะสร้างบ้านให้ใหญ่ได้ การสมรสกันก่อนแต่งงานจะถูกรังเกียจจากชุมชน ส่วนการสืบทอดมรดกนั้นเมื่อฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเสียชีวิต ทรัพย์สินจะถูกนำมาแบ่งกันระหว่างคู่สมรสที่ยังมีชีวิตอยู่กับลูก ๆ ของผู้ตาย การจัดแบ่งพยายามให้เท่า ๆ กัน รวมทั้งไม่มีการปฏิบัติที่แตกต่างกันระหว่างบุตรชายหญิง ถ้ามีข้อพิพาทเกี่ยวกับมรดกจะได้รับการชี้ขาดจากหัวหน้าหมู่บ้าน โดยปรึกษาหารือกับผู้เฒ่าผู้แก่ของหมู่บ้านเป็นสำคัญ

3. ชาวเขาเผ่ามูเซอ ครอบครัวของชาวมูเซอประกอบด้วยหัวหน้าครอบครัว ภรรยา และลูกและหลานครอบครัวจะรวมเป็นครัวเรือนอยู่ภายใต้การปกครองของหัวหน้าครัวเรือน แต่ก็มีหลายครัวเรือนที่ประกอบด้วยครอบครัวเพียงครอบครัวเดียว ถึงแม้ว่าแต่ละครอบครัวในครัวเรือนจะมีสมบัติของตนเอง เพาะปลูกเอง แต่ผลผลิตที่ได้ส่วนหนึ่งนำไปให้หัวหน้าครัวเรือน เช่น ครอบครัวหนึ่งผลิตข้าวได้ 3 ส่วน จะต้องเอาไปให้หัวหน้าครัวเรือน 2 ส่วน และหัวหน้าครัวเรือนจะ

จัดการแบ่งให้แก่ครอบครัวที่ปลูกให้ตามที่หัวหน้าจะเห็นสมควร หัวหน้าครัวเรือนจะรับผิดชอบเกี่ยวกับทุกข์สุขของทุก ๆ คนในครัวเรือน

เมื่อหัวหน้าครัวเรือนตายลง ตำแหน่งหัวหน้าจะตกอยู่กับภรรยา ทรัพย์สินสมบัติจะแบ่งให้ลูกหลานที่อยู่ด้วยเป็นจำนวนมากกว่าผู้ที่อพยพออกไปแล้ว แต่ละครัวเรือนจะมีผีประจำครัวเรือนของตน แต่อย่างไรก็ตามพิธีกรรมบูชาผีของครัวเรือนจะต่างกับพิธีบูชาผีประจำหมู่บ้าน ส่วนการแต่งงานนั้นชายหนุ่มสาวมุเซอไม่ชอบการแต่งงานกับหญิงภายในหมู่บ้านเดียวกัน เพราะการใช้ชีวิตจำเจอยู่ใกล้ชิดกันมาตั้งแต่เมื่อยังเป็นเด็ก ชาวมุเซอมีความอิสระเสรีในเรื่องความคิดการได้เสียกันก่อนแต่งงานถือเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ เมื่อแต่งงานแล้ว ฝ่ายชายต้องมาอยู่บ้านฝ่ายหญิงเพื่อช่วยทำงานให้กับพ่อแม่ฝ่ายหญิง

ชาวมุเซอบ้านทุ่งยี่วะในอดีตมีการนับถือผี แต่ปัจจุบันได้หันมานับถือศาสนาคริสต์กันมากขึ้น โดยมีโบสถ์คริสต์ที่บ้านทุ่งยี่วะ 1 แห่ง นอกจากนี้ยังมีประชากรบางส่วนนับถือศาสนาพุทธแต่มีจำนวนน้อยและชาวเขาเผ่ามุเซอยังคงรักษาความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีอยู่ ผีที่มีอำนาจที่สุดได้แก่ ผีฟ้า ซึ่งชาวมุเซอเรียกว่า ง้อซา เปรียบเสมือนเป็นพระเจ้าของพวกเขา ชาวมุเซอเชื่อว่าผีฟ้าเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งที่ดำรงทั้งหลายในโลก นอกจากผีฟ้าแล้วผีที่ชาวมุเซอ นับถือได้แก่ ผีเรือน และผีหมู่บ้าน ผีเรือนทำหน้าที่คุ้มครองป้องกันภัยให้แก่คนภายในบ้านเรือนเป็นผีหรือดวงวิญญาณของบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว เขาจะทำหิ้งหรือแท่นบูชาไว้ตรงหัวนอนของเจ้าของบ้าน มีการเซ่นไหว้เป็นประจำหรือในยามเจ็บป่วย ส่วนผีหมู่บ้านก็ทำหน้าที่คุ้มครองหมู่บ้าน มีศาลผีปลูกอยู่ด้านหนึ่งของหมู่บ้าน ผีเหล่านี้ถือเป็นผีที่มีประโยชน์ สำหรับผีร้ายซึ่ง ชาวมุเซอเขากลัวนั้นก็ผีอยู่มากมายเช่น ผีน้ำ ผีป่า ผีไร่ ผีภูเขาหลวง เป็นต้น ผีเหล่านี้มักจะนำความเดือดร้อนมาสู่ชาวมุเซอ โดยทั่วไปแล้วหมู่บ้านชาวมุเซอจะมีพ่อครูหรือปู่ของอยู่คนหนึ่ง เป็นหัวหน้าใหญ่ในการทำพิธีกรรมของหมู่บ้าน ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าในการทำพิธีเซ่นสรวงและ พิธีกรรมต่าง ๆ ต่อผีฟ้า พ่อครูนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ตูบูปา บุคคลนี้มีอิทธิพลจากในหมู่บ้าน ได้รับการแต่งตั้งโดยหัวหน้าหมู่บ้านและผู้สูงอายุ ในบางหมู่บ้าน หัวหน้าหมู่บ้าน และพ่อครู อาจจะเป็นคนเดียวกันก็ได้ ในหมู่บ้านใหญ่พ่อครูจะมีผู้ช่วยเพื่อทำหน้าที่แทนเมื่อพ่อครูไม่อยู่ หรือป่วย

4. ชาวเขาเผ่าอีก็้อ หมู่บ้านอีก็้อโดยทั่วไปจะมีหัวหน้าอย่างน้อย 1 คน หรืออาจจะ มีหลายคนได้ถ้าเป็นหมู่บ้านใหญ่ การเข้าดำรงตำแหน่งหัวหน้าหมู่บ้านนั้น อาจจะได้มาโดยการเลือกตั้งหรืออาจเป็นตำแหน่งที่ตกทอดเป็นมรดกได้ ในกรณีที่จะต้องเลือกหัวหน้าหมู่บ้าน ผู้มีอาวุโสในหมู่บ้านจะเป็นผู้เลือกตั้งหัวหน้าหมู่บ้าน ซึ่งโดยทั่วไปจะเลือกจากผู้มีอาวุโส มีฐานะค่อนข้างดีและมีคนนับถืออยู่มาก ชาวอีก็้อถือว่าการสืบสายโลหิตทางบิดาเป็นสำคัญ การสืบสาย

แบบนี้เรียกว่าอิจิ วงศาคนาญาติที่สำคัญที่สุดของผู้ชายได้แก่ บิดา ลูกผู้ชายของลุงและพี่ชาย น้องชายของตน ซึ่งอาจอยู่กันหลายครอบครัว ชาวอิจิก็มีระบบครอบครัวขยายทางบิด กล่าวคือ ลูกผู้ชายที่แต่งงานแล้วจะหาภรรยาเข้ามาอาศัยอยู่ในบ้านของบิดาตน อย่างไรก็ตามลูกผู้ชายก็อาจจะไปปลูกบ้านอยู่ต่างหากได้ หลังจากนั้นแต่ก็ยังอยู่ในอาณาบริเวณของบ้านบิดา บิดาเป็นหัวหน้าครอบครัวมีอำนาจเหนือลูกชายมากมาย ลูกคนหัวปีก็มีสิทธิ์เหนือน้อง ๆ ถัดลงไป โดยทั่วไปผู้ชายอิจิก็มีอำนาจเหนือภรรยา แยกกันรับประทานอาหารโดยผู้ชายรับประทานอาหารหน้าบ้าน ส่วนผู้หญิงรับประทานอาหารหลังบ้าน นอนคนละที่ สามีอาจไปนอนกับภรรยาได้แต่ภรรยาไม่มีสิทธิ์ไปนอนกับสามี ส่วนการแต่งงานนั้น การเที่ยวสาวของชายหนุ่มอิจิก็นิยมในเวลากลางคืน ซึ่งการจัดสถานที่ไว้แห่งหนึ่งตรงท้ายหมู่บ้าน เป็นลานกว้างมีต้นไม้ใหญ่วางอยู่ 3-4 ท่อน บริเวณที่หนุ่มสาวใช้เป็นสถานที่สนทนากอดสัมผัสกัน เรียกว่า “กะลา ล่าเซอ” หรือ ลานสาวกอด หรือ ลานสวรรค์ การแต่งงานนั้นไม่มีการหมั้นไว้ก่อน เมื่อพอใจได้เสียกันแล้วก็ขอแต่งงานเลย ในปีหนึ่งชาวอิจิก็มีพิธีแต่งงานได้เพียง 6 เดือนเท่านั้น นับแต่วันขึ้นปีใหม่เป็นต้นไป ชาวอิจิก็มีธรรมเนียมห้ามมิให้แต่งงานกันเป็นเวลาถึง 6 เดือน คือ นับจากปลูกข้าวไร่แล้ว หรือระหว่างฤดูฝนถึงกลางฤดูหนาว เมื่อเกิดมีคนตายในหมู่บ้านจะมีการฆ่าวัว หรือหมู 1 ตัว ซึ่งสัตว์เหล่านี้ เขามีได้เลี้ยงไว้ขาย แต่จะเลี้ยงไว้เช่นดวงวิญญาณของผู้ตายและมีมิดสา ถ้าผู้มีฐานะดีก็ยิ่งมีการฆ่าสัตว์เลี้ยงมาก ถ้าตายโดยเจ็บป่วยธรรมดา จะเอาศพไปไว้บ้าน 2 วันถึง 1 เดือน แต่ถ้าตายผิดปกติ เช่นตกต้นไม้ตาย จะนำศพไปฝังทันทีไม่เอาไว้บ้านนาน

ชาวอิจิก็บ้านทุ่งยี่วะนับถือผีเป็นส่วนใหญ่ และมีบางส่วนที่นับถือศาสนาคริสต์ ชาวอิจิก็มีความเชื่อว่ามีผีดีและผีชั่วร้ายสิงสู่อยู่ตามสิ่งต่าง ๆ เช่น ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำลำธาร นอกจากนี้ยังมีผีประจำหมู่บ้านและมีเรือน ซึ่งเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษที่คอยให้ความคุ้มครองลูกหลานของตน โดยเฉพาะผีเรือนซึ่งชาวอิจิก็เรียกว่า “มิดสา” ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เคารพสักการะของครอบครัว ชาวอิจิก็มีความเชื่อว่ามีผีดีจะคอยปกป้องรักษาชาวบ้านและครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุข ส่วนผีร้ายมีแต่จะคอยทำร้ายชาวบ้าน เป็นผีอดอยากขอปลงสิงสู่อยู่ตามต้นไม้ ลำห้วย ลำธาร แอ่งน้ำ สัตว์ป่า และบางทีก็เข้าสิงในบุคคลทำให้เจ็บป่วย ล้มตายจากไป ชาวอิจิก็กลัวผีน้ำกันมากจึงไม่ค่อยจะอาบน้ำกันเพราะกลัวว่าผีร้ายจะเข้าสิงสู่ตน มักจะใช้วิธีเช็ดมือ เช็ดหน้ามากกว่าจะล้าง โดยเหตุนี้เองจึงทำให้ชาวอิจิก็ก็เป็นพวกที่สกปรกมาก

ในหมู่บ้านชาวอิจิก็จะมีแท่นบูชาสำหรับวิญญาณที่ดีที่คอยดูแลรักษาบ้านให้ และจะสร้างประตูไว้ที่ทางเข้าหมู่บ้าน เพื่อให้วิญญาณที่ดีอยู่คอยป้องกันวิญญาณชั่วร้าย นอกจากนี้ยังมีไม้สลักเป็นรูปต่าง ๆ อีกมากมายแขวนไว้ที่ประตูนี้เพื่อเป็นหลักประกันว่าหมู่บ้านนี้จะมี

ความสมบูรณ์พูนสุข หมู่บ้านชาวอีก็้อจะมีผู้นำพิธีกรรมต่าง ๆ อาจจะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิงหรือหัวหน้าหมู่บ้านก็ได้ และอาจจะมีถึง 2 คน มีผู้ช่วยอีก 1 คน

4.3.6 องค์กรชุมชน และผู้นำชุมชน

ในพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 ชุมชนนั้น ชุมชนที่มีการรวมตัวกันเป็นองค์กรที่เข้มแข็งก็คือชุมชนบ้านแม่แม่ม และชุมชนบ้านห้วยหก หมู่ที่ 9 ตำบลป่าแป๋ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นชุมชนที่ร่วมกันก่อตั้งองค์กรชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำ ลุ่มน้ำแม่ราก - แม่เลา ความเป็นมาขององค์กรชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ราก - แม่เลา เริ่มในปี พ.ศ. 2531 โครงการพัฒนาที่สูงสามหมื่น ดำเนินการโดยกรมป่าไม้ (ปัจจุบัน : ศูนย์จัดการต้นน้ำที่ 2 ส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำ) โดยความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทย และสหประชาชาติ ได้ส่งเจ้าหน้าที่โครงการฯ เข้าไปในพื้นที่โดยประจำอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ของตำบลป่าแป๋ทั้ง 13 หมู่บ้าน วิธีการของโครงการพัฒนาที่สูงสามหมื่นมุ่งเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชน คือให้ปัญหาได้แก้ปัญหายเอง โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการสำรวจ วางแผน และการปฏิบัติทุกขั้นตอนการที่จะให้ชุมชนได้เห็นได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น เกิดจากอะไร มีปัจจัยสาเหตุเกี่ยวพันกันอย่างไร และจะแก้ไขปัญหาเหล่านั้นอย่างไรนั้นมีกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่เรียกว่า “คิดเป็น พูดเป็น และทำเป็น” คิดเป็นหมายถึงการให้ความรู้ (ภูมิปัญญา) ซึ่งความรู้นี้รวมทั้งจากการพูดคุย สัมมนา เอกสาร ข่าวสาร ข้อมูล การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม เป็นต้น เพื่อใช้เป็นฐานคิดในการค้นหาปัญหาสาเหตุและทางออกทางปัญหาต่าง ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบัน เช่น การเรียนรู้เรื่องทรัพยากรดิน เจ้าหน้าที่เป็นผู้ให้ความรู้เรื่องพัฒนาการของดิน และความเกี่ยวข้องกับป่าไม้แล้วนำไปดูสภาพดินในป่าธรรมชาติ และที่ไร่ร้างใกล้หมู่บ้านเปรียบเทียบกัน “ความเสื่อมโทรมและการสูญเสียดิน” โดยการชะล้างเวลาฝนตก จะนำชาวบ้านไปดูลำห้วย ที่น้ำไหลมาจากต้นน้ำที่มีป่าสภาพดี เปรียบเทียบกับลำห้วยที่ป่าถูกทำลาย ชาวบ้านจะเข้าใจทันทีว่าป่ามีความสัมพันธ์กับดินอย่างแยกไม่ได้ และดินจะสูญหายไปกับน้ำจำนวนมากจึงทำให้ดินเสื่อมเป็นต้น แต่ทั้งนี้คนในชุมชนมีเป็นจำนวนมากจากข้อมูลอันเดียวกันแต่ค้นหาปัญหาสาเหตุย่อมแตกต่างกันตามวิสัยทัศน์ของแต่ละคน ในขณะเดียวกัน การแก้ปัญหายของชุมชนต้องเป็นแนวทางที่ดีที่สุดที่ทุกคนในชุมชนยอมรับ จึงต้องมีกระบวนการ “พูดเป็น” โดยให้สมาชิกของชุมชนมาร่วมกันประชุมพูดคุย นำเสนอปัญหา และแนวทางแก้ไขของแต่ละคน การมาร่วมประชุม พูดคุย เราจะมีศาลาเอนกประสงค์ของชุมชนที่เรียกว่า “เวทีชาวบ้าน” เป็นเวทีประชาธิปไตยของชุมชนทุกคนมีสิทธิเสนอปัญหา และแนวทางแก้ไขของปัญหานั้น ๆ ในการนำเสนอจะต้องมี เหตุผล และหลักการรองรับด้วย เพื่อให้ที่ประชุมพิจารณาหาเหตุผลหลักในการใคร่ดีกว่ายอมชนะในการลง

คะแนนเสียง และจะนำไปเป็นแนวปฏิบัติของชุมชน หรือ “การทำ” นั้นเอง แต่ต้อง “ทำเป็น” จึงต้องมีกติกาว่าการทำนั้นจะต้องทำอะไร ใครเป็นคนดูแลรับผิดชอบ หากผิดกติกาจะดำเนินการอย่างไร ถือเป็นกฎระเบียบของชุมชน

เมื่อชุมชนผ่านกระบวนการเสริมสร้างภูมิปัญญา และตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนแล้วการรวมกลุ่มกันก็จะเกิดขึ้น ซึ่งการรวมกลุ่มนี้จะมากน้อยแตกต่างกันไปตามสภาพของชุมชนนั้น ๆ เช่น กลุ่มผู้นำ กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มป้องกันยาเสพติด กลุ่มกรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามผู้นำกลุ่มต่าง ๆ มักเป็นกรรมการหมู่บ้านด้วย ซึ่งกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ก็จะดำเนินกิจกรรมของตัวเองไปโดยกิจกรรมต่าง ๆ จะถูกควบคุมโดยกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน ผู้นำเกษตรกร ผู้นำกลุ่มหนุ่มสาว ผู้นำกลุ่มสตรี ผู้เฒ่า หรือผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ฯลฯ เป็นกรรมการ ซึ่งจากที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าชุมชนสามารถจัดการชุมชนเองได้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านสังคม เศรษฐกิจ การศึกษา จารีตประเพณี วัฒนธรรม และยาเสพติด รวมถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อความยั่งยืนของชุมชน โดยชุมชนจะเริ่มจากการจัดสรรทรัพยากรที่ดิน เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยเพื่อทำกิน จากนั้นก็จะจัดการพื้นที่ที่เหลือให้เป็นพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ เพื่อการใช้สอย ป่าชุมชน และกำหนดมาตรการวิธีการป้องกันทรัพยากรป่าไม้ รวมถึงสัตว์ป่าด้วย รวมทั้งกิจกรรมการปรับปรุงสภาพป่าอนุรักษ์ด้วย จะเห็นว่าแรกเริ่มชุมชนจะ “จัดสรร” ทรัพยากรก่อน คือ เพื่อให้มีที่อยู่ที่ทำกินแล้วจึงมา “จัดการ” ทรัพยากรที่เหลือ เพื่อให้ทรัพยากรตอบสนองของความต้องการของชุมชน โดยประเด็นป่าอนุรักษ์จะถูกหยิบยกขึ้นมา ก่อน เพราะป่าอนุรักษ์จะเกี่ยวพันกับการจัดการน้ำด้วย ส่วนวิธีการจัดการแต่ละด้านไม่ว่าจะเป็นสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ (ดิน น้ำ และป่าไม้) และคน จะมีมาตรการอย่างไร แต่ละกลุ่มจะมีการพูดคุย เพื่อแก้ปัญหาและกำหนดวิธีการออกมา โดยผ่านความเห็นชอบของกรรมการหมู่บ้าน นอกจากนี้จะดำเนินการ “อนุรักษ์” ทรัพยากรดั้งเดิมที่ถูกทำลายโดยคนหรือภัยอื่น ๆ เช่น ไฟป่า โดยการเสริมสร้างปลูกพืชพื้นที่ป่าที่เป็นสมุนไพร พืชอาหารหรือหวาน หรือไม้ผลที่เป็นพันธุ์ไม้ป่าดั้งเดิม เพื่อให้ป่าอนุรักษ์สามารถตอบสนองของความต้องการของชุมชนได้อย่างยั่งยืนตลอดไป ปัญหาบางอย่างนั้นชุมชนเดียวไม่สามารถแก้ปัญหาเองได้ เนื่องจากปัญหานั้นเป็น “ปัญหาร่วม” ระหว่างหมู่บ้านหรือเป็นปัญหาใหญ่เกินกว่าที่ชุมชนเดียวจะดำเนินการได้สำเร็จโดยเฉพาะปัญหาการแก่งแย่งทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ปัญหาการรุกป่าพื้นที่ทำกินของสมาชิกระหว่างหมู่บ้าน การใช้น้ำของหมู่บ้านต้นน้ำกับหมู่บ้านปลายน้ำ ป่าใช้สอยของหมู่บ้าน การปรับปรุงเส้นทางคมนาคม หรือปัญหาเรื่องการศึกษาของชุมชน เป็นต้น ซึ่งจะเห็นว่าแต่ละปัญหาแต่ละ

เรื่องจะส่งผลกระทบต่อเกี่ยวข้องกับหลายชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาจุดนี้ ชุมชนต่าง ๆ ได้มาร่วมกัน พุดคุยปรึกษาหารือเพื่อหาทางออกและยุติปัญหาระหว่างชุมชนและร่วมมือกันในการพัฒนาต่าง ๆ

ลุ่มน้ำแม่ราก - แม่เลา เป็นลุ่มน้ำขนาดเล็กย่อย ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ของ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้นกำเนิดของลุ่มน้ำแม่แดง ซึ่งไหลลงสู่แม่น้ำปิง มีเนื้อที่ประมาณ 200.75 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 125,405 ไร่ ประกอบด้วยลุ่มน้ำขนาดเล็กย่อย 4 ลุ่มน้ำ ได้แก่ ลุ่มน้ำ แม่สะ ลุ่มน้ำแม่เลาฝั่งซ้าย ลุ่มน้ำแม่เลาฝั่งขวา และลุ่มน้ำแม่ราก อยู่ในเขตปกครองของตำบล ป่าแป๋ อำเภอแม่แดง จังหวัดเชียงใหม่มีหมู่บ้านรับผิดชอบ จำนวน 13 หมู่บ้าน ประชากรส่วนใหญ่ เป็นคนพื้นเมือง

เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2535 ได้มีการประชุมสัมมนา ณ ที่ทำการสภา ตำบลป่าแป๋ โดยมีผู้เข้าร่วมประชุมสัมมนาประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และผู้แทนจากหน่วยราชการในพื้นที่ รวมทั้งสิ้น 49 คน และได้มีการตกลง จัดสรรแห่งเขตการรับผิดชอบในแต่ละหมู่บ้าน โดยใช้สันเขา ลำห้วย ถนน และทางเดินเป็นตัวชี้ แบ่งเขตกันโมเดล (Model) ที่ได้ร่วมกันสร้างขึ้น เพื่อชี้แจงให้ทราบถึงเขตรับผิดชอบและ ได้มีการร่วมออกกฎระเบียบ ดังนี้

กฎข้อที่ 1 ว่าด้วยการตัดไม้ฟันและไม้ฟันข้ามเขต

- 1.1 ไม้ฟันข้ามเขตห้ามตัดเด็ดขาด ถ้าฝ่าฝืนให้กรรมการเครือข่ายปรับ แต่ละหมู่บ้าน (นำเงินที่ปรับได้เป็นกองทุนหมู่บ้าน)
- 1.2 ห้ามตัดไม้ก่อนเดือนพฤศจิกายน

กฎข้อที่ 2 ว่าด้วยการทำการเกษตรบนขุนน้ำ และบริเวณต้นน้ำโดยใช้สารเคมี

- 2.1 ห้ามล้างวัสดุอุปกรณ์ในลำห้วย ภาชนะบรรจุสารพิษต้องฝังดิน หาก ทิ้งขว้างจะมีกรรมการขึ้นมาตรวจสอบ ถ้าพบภาชนะบรรจุสารพิษ หรือยาฆ่าแมลงจะปรับขวดละ 500 บาท
- 2.2 ผู้นำต้องทำแนวอนุรักษ์ เพื่อรองสารเคมีในพื้นที่
- 2.3 สารเคมีที่ใช้ได้ขอรองให้ชาวเขา และชาวบ้านใช้สมุนไพรทดแทน

กฎข้อที่ 3 ว่าด้วยการล่าสัตว์และจุดไฟเผาป่า

- 3.1 ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านทราบถึงผลเสียของการจุดไฟเผาป่า
- 3.2 ห้ามไม่ให้มีการล่าสัตว์ และจุดไฟเผาป่าหากผู้ใดพบเห็นให้แจ้งจับ และปรับรายละ 1,000 บาท

กฎข้อที่ 4 ว่าด้วยการตัดไม้ฟันและไม้ฟันข้ามเขต

- 4.1 ห้ามถางไร่ข้ามเขตหมู่บ้านอื่นเด็ดขาด

4.2 ถ้ามีการเผาไร่ ต้องมีการแจ้งให้คณะกรรมการทราบก่อนอย่างน้อย 2 วัน และต้องมีการทำแนวกันไฟ

4.3 ถ้าไฟลามเข้าเขตพื้นที่อื่น ผู้ที่เป็นเจ้าของต้องรับผิดชอบ และถูกปรับรายละ 1,000 บาท

4.4 ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านเข้าใจถึงโทษของไฟป่า

กฎข้อที่ 5 ว่าด้วยการเลื่อยไม้สร้างบ้าน

5.1 ให้ผู้สร้างบ้านไปแจ้งต่อคณะกรรมการหมู่บ้าน

กฎข้อที่ 6 ว่าด้วยการปลูกป่าห้ามเขตของหน่วยงานป่าไม้

6.1 ให้กรรมการเครือข่ายไปประสานงานกับทางหน่วยงานต่อไป

กฎข้อที่ 7 ว่าด้วยการตัดไม้ฟันและไม้ฟันข้ามเขต

7.1 ผู้ใดพบเห็นให้แจ้งต่อกรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่เพื่อดำเนินการจับกุม

กฎข้อที่ 8 ว่าด้วยโรงเพาะเห็ดทิ้งเศษขยะลงลำห้วย

8.1 ถ้าผู้ใดพบเห็นให้แจ้งต่อผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 6 รับทราบ ดำเนินการ

4.4 การจัดการทรัพยากรในพื้นที่ศึกษา

ในสมัยก่อนสภาพป่าบริเวณพื้นที่ในความรับผิดชอบของหน่วยจัดการต้นน้ำแม่สะละ มีความอุดมสมบูรณ์มาก มีพันธุ์ไม้และสัตว์ป่ามากมายหลายชนิด ทำให้เกิดความหลากหลายในระบบนิเวศของป่าในบริเวณนี้ โดยทั่วไปสภาพป่ามีทั้งไม้ชนิดใหญ่ ไม้เล็ก ลูกไม้และไม้พื้นล่างซึ่งได้แก่ เฟิร์น หวาย เกววัลย์ ส่วนในลำห้วย ลำธารต่าง ๆ ก็มีสัตว์ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา อยู่เป็นจำนวนมาก น้ำในลำห้วยไหลตลอดปีไม่ขุ่นข้น และริมลำห้วยก็มีพืชผัก เช่น เฟิร์น ผักถูด ชนิดต่าง ๆ ขึ้นอยู่ทำให้สภาพป่าบริเวณนี้มีความอุดมสมบูรณ์มากแห่งหนึ่ง

จากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองในประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ เคลื่อนย้ายเข้ามาอยู่ในประเทศไทยมากขึ้น ชาวเขาส่วนใหญ่จะเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณภูเขาสูง ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร เนื่องจากเป็นเขตที่ดินมีความอุดมสมบูรณ์สูง ชาวเขาเหล่านี้จะเริ่มบุกเบิกพื้นที่ป่า เพื่อทำการเกษตรโดยทำแบบไร่เลื่อนลอยพืชเกษตร ส่วนใหญ่เขตชาวเขาเป็นพืชเพื่อการยังชีพ เช่น ข้าวไร่ ข้าวโพดและผักต่าง ๆ เมื่อประมาณ 20-30 ปีที่ผ่านมา ฝืนเป็นพืชที่ทำรายได้ให้แก่ชาวเขาเป็นจำนวนมาก จึงมีการบุกเบิกแผ้วถางพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก เพื่อใช้ประโยชน์พื้นที่ปลูกฝิ่น ทำให้บนพื้นที่สูงบริเวณพื้นที่ต้นน้ำแม่สะละ เปลี่ยนจากสภาพของป่าที่อุดมสมบูรณ์เป็นภูเขาหัวโล้น เวลาฝนตกเกิดการกัดเซาะหน้าดิน ทำให้ดินขาด

ความอุดมสมบูรณ์ ทำในลำห้วย ลำธารต่าง ๆ เกิดการขุ่นข้น ปริมาณน้ำมีการลดลงอย่างเห็นได้ชัด จากเหตุการณ์ดังกล่าวรัฐโดยกรมป่าไม้ ได้กำหนดนโยบายในการจัดพื้นที่ดังกล่าวขึ้น โดยการจัดตั้งหน่วยจัดการต้นน้ำแม่และขึ้นในปี พ.ศ. 2513 แนวทางในการจัดการพื้นที่แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 ระหว่าง ปี พ.ศ. 2513 – 2538 การจัดการพื้นที่ของหน่วยฯ มุ่งเน้นในด้านการฟื้นฟูสภาพพื้นที่ป่าต้นน้ำ ลำธารที่ถูกบุกรุกทำลาย ซึ่งอยู่ในสภาพที่เป็นไร่ร้างหรือไร่เลื่อนลอย เพื่อให้พื้นที่กลับคืนเป็นป่าที่สมบูรณ์โดยเร็วที่สุด โดยการปลูกป่าทดแทน พันธุ์ไม้ที่ทำมาปลูกจะเป็นได้ท้องถิ่นที่มีอัตราการเติบโตเร็ว ที่สำคัญได้แก่ สนสามใบ ช้อ เลียน แอปเปิลป่า ก่อเดือย กำลังเสือโคร่ง นางพญาเสือโคร่ง หน่วยฯ ได้ทำการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธารไปแล้วเป็นจำนวน 16,332 ไร่

ระยะที่ 2 เริ่มปี พ.ศ. 2539 – ปัจจุบัน การจัดการพื้นที่ของหน่วยฯ เป็นไปในลักษณะเป็นการปลูกป่า เพื่อปรับปรุงระบบนิเวศต้นน้ำ นอกจากนี้ยังได้ดำเนินงานด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในพื้นที่ควบคุมไปด้วย โดยการพัฒนาแบบผสมผสานมีการส่งเสริมการเกษตรเชิงอนุรักษ์ มุ่งเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมอันจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันของคนกับป่าให้มีความยั่งยืนต่อไป